

Усна народна творчість: Збережена мудрість народу

Навчальний маршрут розділу:

У цьому розділі ви:

◆ **прочитаєте**

- ✦ **історичні пісні:**
«Зажурилась Україна»,
«Та, ой, як крикнув же
козак Сірко»,
«Ой Морозе, Морозенку»,
«Максим, козак Залізняк»,
«Чи не той то хміль»,
«За Сибіром сонце сходить»;

- ✦ **пісні легендарної
Марусі ЧУРАЙ:**

«Засвіт встали козаченьки»,
«Віють вітри, віють буйні»,
«Ой не ходи, Грицю»;

- ✦ **думу «Маруся Богуславка»;**

◆ **вивчите напам'ять**

пісню
«Засвіт встали козаченьки»

- ◆ **пригадаєте** історичні відомості про часи, змальовані в піснях;
- ◆ **удосконалите вміння** вдумливо читати тексти, визначати провідні мотиви пісень, визначати та пояснювати в них художні засоби;
- ◆ **розвиватимете вміння** характеризувати образи історичних осіб, лицарів-оборонців рідної землі;
- ◆ **розумітимете** значення пісні в житті українського народу;
- ◆ **дізнаєтеся** про легендарну Марусю Чурай та її пісні, про кобзарів;
- ◆ **навчитесь визначати** тематику, художні особливості дум;
- ◆ **удосконалите вміння** аналізувати художні образи

Після опрацювання розділу ви глибше розумітимете багатство й красу історичних пісень і дум, розширите своє уявлення про поетичний талант українського народу.

Визначте, які завдання із запропонованих вище ви вважаєте найважливішими. Додайте до них інші, що є значущими саме для вас. Подумайте, як досягатимете запланованого.

Чи замислювалися ви, чому в XXI столітті, у час розвитку високих технологій і комп'ютерної техніки, молоді виконавці створюють фольклорні ансамблі, а вітчизняні й закордонні концертні зали переповнені під час виступів таких славнозвісних колективів, як Національна заслужена академічна капела України «Думка», Національний заслужений академічний український народний хор ім. Григорія Верьовки, Національна заслужена капела бандуристів України ім. Г. І. Майбороди чи Національний заслужений академічний ансамбль танцю України ім. П. П. Вірського? Чому ми всі, такі заклопотані, облишуємо свої справи, щоб послухати автентичну народну мелодію? Чому, зрештою, молодь на кілька днів виринається з кола своїх повсякденних обов'язків, щоб узяти участь у фольклорно-етнографічному фестивалі?

Магія народної творчості вабить нас. Вона входить у наше ество змалку й неусвідомлено для нас самих впливає на думки, почуття, устремління. Народна творчість протягує незримі нитки від кожного з нас до великої спільноти під назвою **УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД**.

Патріотизм, щирість виявлення почуттів, задушевність, різноманітність жанрів, багатство мелодій — ось неповний перелік надбань творчості наших предків. У вінку народних мелодій унікальним явищем є історичні пісні та думи. Минули століття, а вони й досі вражають слухачів. У цих творах винятково гармонійно поєдналися глибина змісту й мелодійність звучання. Відомий український фольклорист, етнограф і композитор Філарет Колесса в праці «Українська усна словесність» писав: «Знаменною прикметою української народної поезії є велике багатство і краса історичних пісень та дум, у яких замикається неначе поетичний літопис українського народу. З цього погляду, крім сербів, українцям не дорівнює ні один із європейських народів».

В історичних піснях і думах у конкретних образах і подіях відтворено героїчні картини боротьби за свободу та незалежність, оспівано звитягу оборонців рідної землі, у них — потужна енергія народу, яку він віддав за право самому визначати власний історичний поступ.

Пригадайте!

Фольклорна пісня — один із жанрів усної народної творчості, що поєднує елементи словесного та музичного мистецтва.

За характером мелодії розрізняють пісні маршові, трагічні, величноручисті, ліричні тощо. Але пам'ятаймо один «секрет»: пісню можна виконати, не маючи вокальних даних, але її не можна проспівати без серця! Та й слухають пісню, як правило, серцем...

Зпопрацюйте в парі!

Пригадайте, які фольклорні твори ви знаєте. До яких літературних родів і жанрів вони належать? Які їх особливості?

Історичні координати

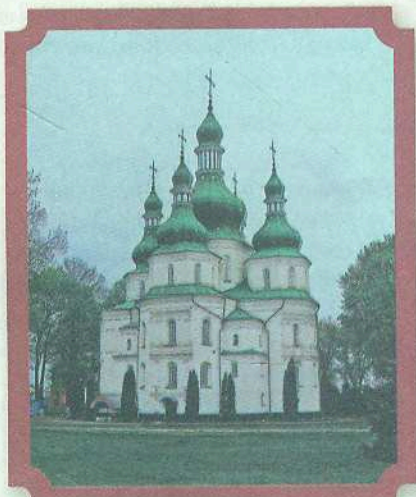
Щоб зрозуміти причини появи в українській культурі творів героїчного епосу, пригадаймо суспільно-політичну ситуацію в країні в XIV–XVIII ст.

ЖИТТЯ І КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В XIV–XVI ст.

Перша половина XIV ст. Звільнившись з-під влади Золотої Орди, Україна потрапила під вплив сусідніх країн. Угорщина, Польща, Молдавське князівство, Московське царство ласо позирали на ослаблені монголо-татарським правлінням та міжособними війнами українські землі. Але більшість території дісталася литовським князям. Народ прийняв панування чужоземців без опору, тому що в складі Великого князівства Литовського був захищений від зовнішніх ворогів, українських князів залучали до управління державою, почалося похвалення економічного й культурного розвитку земель. Оскільки українська культура на той час була значно розвиненіша, ніж у литовців, її надбання стають на службі держави, а офіційною мовою визнано **староукраїнську (руську)**.

З укладенням польсько-литовської унії 1385 р. становище змінилось. У складі нової польсько-литовської держави — Речі Посполитої — українці зазнають утисків у всіх сферах — політичній, економічній, релігійній і культурній. Не в кращих умовах опинилась і та частина земель, яку приєднало до себе Московське царство. За таких обставин над Україною нависла загроза спольщення, з одного боку, й омосковщення — з іншого. Ослабленню сприяла також постійна військова загроза протягом XV—XVI ст. з боку Кримського ханства та Османської Туреччини, яким ні польсько-литовська, ні московська держави не могли чинити опору.

Україна в XIV–XVI ст. опиняється сам на сам зі своїми проблемами. У тривалій боротьбі із завойовниками, що тримала народ у напрузі, **гартується його національний характер, виробляється постійна готовність до опору.**

Троїцький собор
Густинського монастиря
(Прилуки, Чернігівщина, 1672 р.)

Сторінки з «Літопису
Самійла Величка»

Оплотом захисту національних інтересів у цих умовах стало козацтво, яке зародилося наприкінці XV ст. У період, коли частина національної еліти зрадила народні інтереси, саме воно розвинуло глибокі народні традиції та взяло на себе роль політичного та духовного лідера. Козаки не тільки стали оборонцями батьківщини, а й виробили морально-етичні й естетичні еталони на кілька наступних століть. Вони були творцями нової культури, яка виражала народні почуття й інтереси та захищала українську самобутність. Козацькі літописи, пісні й думи, музика й танці, собори й іконостаси — ось той духовний спадок, який залишила ця доба нащадкам. Іван Франко зазначив, що вони «...виховували нові покоління, вливаючи в них з материнським молоком того самого героїського духу, котрим жили батьки».

ЖИТТЯ І КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В XVII–XVIII ст.

Яскравим виявом вагомих змін у суспільній свідомості стала **Визвольна війна 1648–1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького**. Вона стала виявом загальнонаціонального спротиву. Козацтво виконало найвищу свою місію — витворило нову національну державність — Українську Гетьманську державу.

У цей період активно розвивається українська культура як один зі способів національного самозбереження й самоідентифікації. Відбувається піднесення освіти, зростає кількість шкіл, відкривається

Острозька академія — перший вищий навчальний заклад у Східній Європі, згодом — Києво-Могилянська колегія.

Українці навчалися також у багатьох європейських університетах, звідки привозили на батьківщину передові ідеї гуманізму й просвітництва. У XVII–XVIII ст. в музиці, живописі та літературі провідним стає мистецький стиль бароко (його ще називають *козацьким бароко*), у якому були поєднані європейські традиції із самобутніми українськими ознаками. Яскравими його представниками в музичному мистецтві були А. Ведель, М. Березовський, Д. Борзнянський, у літературі — Ф. Прокопович, І. Величковський, М. Смотрицький, С. Полоцький, М. Довгалецький та ін. В Україні продовжує розвиватися літописання, поряд із церковною розвивається світська література. Поштовхом до її розвою стало поширення книгодрукування в Україні.

Цікава думка

«Поєднуючи хитрість і гострий розум, щедрість і безкорисливість, козаки страшенно люблять свободу; смерть вважають кращою за рабство і для оборони незалежності часто повстають проти своїх гнобителів — поляків; на Україні не минає семи чи восьми років без повстання... На війні відважні, хоробрі... і мало дорожать своїм життям... Сотня (козаків) в таборі не боїться ні тисячі ляхів, ні кількох тисяч татар», — так писав про українців *Гійом (Вільгельм) Левассєр де Боплан* (бл. 1600–1673 або 1685), інженер і військовий картограф французького походження (з початку 1630-х до 1648 р. перебував на польській службі, переважно на території України).

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ

одночасно з художньою літературою в XIV–XVIII ст. продовжує розвиватися **фольклор**. Він як форма передавання інформації з вуст в уста навіть із появою книгодрукування не втратив своєї значущості.

Фольклорні твори в цей час були віддзеркаленням національної історії. Поряд із переказами й легендами з'являються нові жанри — історичні пісні